

Til Universitetsstyret
Fra Universitetsdirektøren

Sakstype: Vedtakssak
Møtesaksnr.: V-sak 8
Møtenr.: 4/2021
Møtedato: 23. juni 2021
Notatdato: 10. juni 2021
Arkivsaksnr.:
Saksansvarlig: Fung.avd.dir. Ingrid Sogner, Avdeling for forsknings- og innovasjonsadministrasjon(FIADM)
Saksbehandler: Seksjonssjef Malena Bakkevold, FIADM

Tverrfaglig satsing: fra UiO:Norden til UiO:Demokrati

Henvvisning til lovverk, plandokumenter og tidligere behandling i styret

I juni 2014 vedtok Universitetsstyret en ny tverrfaglig satsing ved Universitetet i Oslo for perioden 2015-2022. Fra oppstart var betegnelsen «Unpacking the Nordic Model». Etter hvert ble betegnelsen UiO:Norden i samsvar med de øvrige tverrfaglige UiO-satsingene; UiO:Livsvitenskap og UiO:Energi.

Hovedproblemstillinger i saken

Demokratiet er under press, og diskusjonen om demokratiets rammevilkår, utfordringer og framtid, er blant vår tids viktigste. UiO har verdensledende forskningsmiljøer på dette feltet og dermed særlige forutsetninger for å bidra til økt og bred kunnskapsbygging på forskningsfronten. UiO: Demokrati vil dermed støtte opp under ambisjoner for UiO om fremragende forskning som er nedfelt i Strategi 2030 . Demokrati er forbundet med bærekraft, og foreliggende forslag til endret satsing knytter seg tett til Strategi 2030 «For en bærekraftig verden».

Våren 2020 ble styret for UiO:Norden oppfordret av en samlet dekangruppe til nettopp å utrede muligheten for å videreføre og samtidig endre satsingen med demokrati som tema. En tverrfaglig arbeidsgruppe under ledelse av direktør for UiO: Norden professor Tore Rem (HF) utarbeidet skisse til forslag til ny tverrfaglig satsing. Skissen ble sendt til høring i fagmiljøene i januar 2021 og det kom inn konstruktive innspill til hvordan skissen kunne utvikles videre. Arbeidsgruppa innhentet UiO:Norden-styrets tilbakemeldinger på innspillene, og foretok deretter en omfattende revisjon. En gjennomgående tilbakemelding er at UiO:Demokrati bør bli en større, mer inkluderende og ambisiøs satsing enn UiO:Norden.

Forslaget til ny satsing ble behandlet i dekanmøtet 28.april og i Forum for forskningsdekaner 10.mai. Satsingsforslaget fikk bred støtte i begge møter. Styret for UiO:Norden gikk i sitt møte 3. juni inn for å anbefale satsingen UiO:Demokrati.

Konsekvenser for økonomi, bemanning og lokaliteter

Det vil bli lagt opp til en budsjettmessig styrking av den endrede satsingen UiO: Demokrati. Det blir imidlertid ingen økonomiske eller andre konsekvenser av foreslått utvidelse av satsingen for 2022, da UiO:Norden går ut 2022 og utvidelse av satsingen først vil skje fra 2023. Budsjettbehandlingen for UiO:Demokrati vil følge ordinær prosedyre for budsjettbehandling 2023.

FORSLAG TIL VEDTAK:

Universitetsstyret vedtar at satsingen UiO:Norden endres til UiO:Demokrati med virkning fra 2023.

Arne Benjaminsen
universitetsdirektør

Ingrid Sogner
fung.avdelingsdirektør

Vedlegg:

- UiO:Demokrati – forslag til ny tverrfaglig satsing ved Universitetet i Oslo

UiO:Demokrati – forslag til ny tverrfaglig satsing ved Universitetet i Oslo

7. juni 2021

Bakgrunn

I juni 2014 vedtok Universitetsstyret en ny tverrfaglig satsing ved Universitetet i Oslo, UiO:Norden. Initiativet til satsingen kom opprinnelig fra HumSam-miljøene, og gikk først under navnet «Unpacking the Nordic Model». Ved oppstarten i 2015 ble UiO:Norden en av tre tverrfaglige satsinger ved UiO, sammen med UiO:Energi og UiO:Livsvitenskap, og ble tildelt 80 millioner kroner over universitetets budsjett for sjuårsperioden 2015-2022. Det ble valgt en modell som krevde 50% samfinansiering fra grunnmiljøene til satsingens store prosjekter, og dette kravet ble opprettholdt helt fram til den siste større utlysningen høsten 2020.

Satsingen ble raskt det største etablerte miljøet for Norden-forskning i verden. Våren 2021 består UiO:Norden av 288 forskere fra 11 land, hvorav 177 er basert ved UiO. De fleste av disse tilhører SV, HF og JUS, med solid representasjon også fra TF og UV. Også MN og MED har forskere med. Hele 31 enheter ved UiO er involvert.

Satsingen har endt opp med å bevilge midler til 13 større prosjekter, alle tverrfakultære. Navnene på prosjektene illustrerer at bredden i porteføljen har vært stor: Renewing the Nordic Model, Offentlighet og ytringsfrihet i Norden 1815-1900, Nordic Welfare Developments, Nordic Branding, Nordic Hospitality in a Context of Migration and Refugee Crisis, Living the Nordic Model, Futuring Sustainable Nordic Business Models, The Nordic Education Model, Nordic Civil Societies, The Ambivalence of Nordic Nature, Collecting Norden, Gendering the Nordic Past og Experts in Nordic Policy Making. Utover dette har UiO:Norden stimulert til atskillig annen aktivitet gjennom en åpen og løpende utlysning av mindre midler. I tillegg har satsingen årlig delt ut masterstipender i samarbeid med Foreningen Norden.

Ved utgangen av 2020 hadde satsingen arrangert 63 seminarer og workshops, og forskere fra UiO:Norden-prosjektene hadde hatt 1037 Norden-relevante registreringer i Cristin (34% på nivå 2). Satsingen har også stimulert til nye forskningssøknader og tilførsel av friske midler. Til sammen har tilknyttede forskere hentet inn i overkant av 60 millioner i eksterne midler til prosjekter med relatert tematikk, i tillegg til at satsingen har fått inn 40 millioner i egenandeler.

Av de eksterne midlene bør ReNEW (Reimagining Norden in an Evolving World: <https://www2.helsinki.fi/en/researchgroups/reimagining-norden-in-an-evolving-world>) nevnes spesielt. ReNEW er et universitetetskonsortium med seks nordiske universiteter finansiert av Nordforsk, der UiO:Norden spiller en sentral rolle. Halvårlige ReNEW-utlysninger til konferanser og seminarer, mobilitet, formidling og Open Access, har vært viktige finansieringskilder for mange forskere ved UiO. ReNEW driver også nettstedet nordics.info (<https://nordics.info>).

De siste årene har UiO:Norden hatt stor formidlingsaktivitet, blant annet gjennom seminarserier som «UiO:Norden-samtalen» og «Konstruksjonen av Norden» (i samarbeid med Nasjonalbiblioteket), samt en mengde mediebidrag og annen samfunnskontakt. Deltakerne i UiO:Norden har også individuelt vært svært aktive formidlere. Fram til i fjor hadde tilknyttede forskere registrert over 1100 formidlingsinnslag i Cristin i UiO:Nordens levetid. Det kan være liten tvil om at universitetssamfunnet gjennom UiO:Norden, har fått stort utbytte av relativt små midler.

UiO:Norden-satsingen har i utgangspunktet utløpsdato 31. desember 2022. Våren 2020 ble UiO:Norden-styret oppfordret av en samlet dekannguppe til å utrede muligheten for å videreføre og bygge ut satsingen. Det foreslåtte temaet var demokrati. En arbeidsgruppe med representanter fra alle HumSam-fakultetene ble nedsatt, supplert med representanter fra MED og museene. Medlemmene er

Tore Rem (UiO:Norden, leder), Ingunn Ikdahl (JUS), Cathrine Holst (SV), Jone Salomonsen (TF), Eivind Engebretsen (MED), Olav Hamran (KHM), Åsa Mäkitalo (UV) og Kim Christian Priemel (HF). Forskningskonsulent Andrea Dale Wefring og forskningsrådgiver Arve Fløystad-Thorsen har fungert som gruppas sekretærer.

Med utgangspunkt i ideen om UiO:Demokrati utarbeidet arbeidsgruppa en skisse til forslag om en ny tverrfaglig satsing. Denne ble lagt ut til høring primo januar 2021, og ved fristens utløp 15. februar hadde fakulteter, institutter, og en rekke fagmiljøer og individer, gitt sin respons. Tilbakemeldingene var gjennomgående positive, og det kom inn mange gode innspill til hvordan skissen kunne utvikles videre. Siden har arbeidsgruppa innhentet UiO:Norden-styrets tilbakemeldinger på innspillene, og deretter foretatt en omfattende revisjon. Det må nevnes at signalene gjennomgående har vært tydelige på at UiO:Demokrati må bli en større, mer inkluderende og ambisiøs satsing enn UiO:Norden.

Motivasjonen – demokratiet og universitetet

Stadig flere demokratier svekkes og blir mer autokratiske. Trendene og drivkreftene er sammensatte, og til dels kjente, men mye er fortsatt utforsket. I utkastet til nytt Horizon-program har EU pekt på utfordringer og utviklingstrekk som bør vies særlig oppmerksomhet i årene framover. Verden rundt preges mange land av økende nasjonalisme, populisme og polarisering. Etablerte politiske institusjoner og internasjonalt samarbeid er under press, og forskningens status og universitetenes autonomi utfordres fra flere hold. Som en respons på dette, tar EU i sitt nye rammeprogram til orde for et tverrfaglig transnasjonalt krafttak for økt kunnskap om demokratiske institusjoner, praksiser og kulturer.

Lignende analyser kommer fra forskersamfunnet selv. Varieties of Democracys (V-Dem) rapport for året 2020 tegner et dystert bilde av situasjonen internasjonalt.¹ Den ferske rapporten peker på en bølge av autokratisering, og året 2020 forsterket denne: kun 14% av verdens befolkning lever i verdens 32 liberale demokratier, mens 68% lever under såkalte demokratisk valgte autokratier. Den globale gjennomsnittsborgeren har nå demokratiske rettigheter på samme nivå som rundt 1990. V-Dem måler ut fra kriteriene frie valg, deltakelse og i hvilken grad det politiske systemet er liberalt, deliberativt og egalitært.

UiO har i sitt innspill til langtidsplanen for forskning foreslått *demokrati og ulikhet* som et nytt prioritert fokusområde for norsk forskning. Et tydelig demokratifokus ser vi også i plattformen til det nye EU-samarbeidet Circle U, der UiO er sentral deltaker, og der demokrati er ett av fire satsingsområder. «Demokrati og inkludering» er utpekt som ett av fire gravitasjonsområder for Oslo Science City, og det sittende rektoratets program for neste periode uttrykker en tydelig dobbel ambisjon: å arbeide for videreutvikling av tverrfaglig forskning innenfor de eksisterende satsingene, og å «være til stede der viktige diskusjoner foregår».²

Diskusjonen om demokratiets rammevilkår, utfordringer og framtid, er blant vår tids viktigste. Samfunnet har behov for en kunnskapsberedskap for å løse framtidige demokratiutfordringer. Samtidig er spørsmålene omkring demokratiets stilling, spenninger og utfordringer, tett knyttet opp mot et annet viktig satsingsfelt ved UiO. Institusjonens nye Strategi 2030 bærer navnet «For en bærekraftig verden», og demokratiet er selve nøkkelen til å realisere FN's bærekraftsmål. Det er de demokratiske institusjonene som sammen må ta de nødvendige beslutninger for å gjøre det menneskelige samfunn bærekraftig. En satsing på forskning og formidling om demokratier, bredt forstått, følger både av UiOs historie som landet eldste og mest innflytelsesrike universitet, og av institusjonens uttalte ambisjon om å bidra med kunnskap av høy relevans for samfunnet og universitetenes potensielt betydningsfulle rolle i demokrati og kunnskapssamfunn, som demokratiske og demokratiutviklende institusjoner.

¹ DR 2021.pdf (v-dem.net)

² <https://www.uio.no/om/organisasjon/valg/rektorvalg/2021/svein-stolen/>

UiO:Demokrati er et forslag til hvordan UiO kan bidra aktivt i den internasjonale forskningsdugnaden EU etterlyser, samtidig som institusjonen i norsk offentlighet bidrar til høynet bevissthet om demokratiets kvaliteter og utfordringer. Utgangspunktet ligger i UiOs særegne fortrinn som et universitet som er forskningssterkt og verdensledende innen grener av demokratiforskningen, som samtidig besitter kompetanse om en mengde av demokratiets samfunnsmessige, kulturelle og teknologiske aspekter, og som er engasjert i samfunnet omkring.

Demokratiforståelsen

En vanlig definisjon forstår demokrati som et politisk regime eller en styringsform der borgerne har siste ord når det fattes kollektive beslutninger, og dessuten gode og like muligheter til å påvirke beslutningsprosessene. I et velfungerende demokrati er det bred og aktiv deltakelse og informert diskusjon blant borgerne underveis i de politiske prosessene. Demokratiet forutsetter også rettsstaten, og at borgerne er sikret grunnleggende sivile og politiske rettigheter. Denne definisjonen av demokrati bygger på verdimeslige og normative vurderinger, en overbevisning om at demokrati er noe attråverdig, den formen et godt og rettferdig styre bør anta. Men hva «like muligheter» betyr og hvem borgerne er, hvilke rettigheter, friheter og plikter som er essensielle og hvordan politiske og sivile rettigheter forholder seg til økonomiske og kulturelle rettigheter, er det uenighet om også i land som definerer seg som demokratiske. De varierende premissene gjør demokratiet til en både flytende og mektig kategori. Det gjelder diakront, med store forskjeller til ulike tider, så vel som synkront, fra land til land, fra parti til parti og borgerne imellom. Spørsmål om hva et demokrati er og hvilke krav vi skal stille til demokratiet, er stadig gjenstand for levende debatt også i forskersamfunnet. Demokratiet, og framveksten av demokratiet som styreform, har da også vært forbundet med strid, kamp og interessekonflikter.

Hvordan vi skal forstå og definere demokrati som styringsform, er dermed en pågående diskusjon, og med lange historiske røtter. At ord som «demokrati» og «demokratisk» har en rekke ulike bruksmåter, illustrerer poenget: Et politisk regime kan være demokratisk, men vi kan også snakke om et demokratisk arbeidsliv, eller om demokratisering av familieliv eller kunnskapsproduksjonen. Videre kan det snakkes, enda bredere, om demokratisk kultur eller om demokrati som «livsform» (og ikke bare styringsform), om demokrati i hverdagen og om mangfoldet av demokratiske praksiser, kulturelt og historisk. Globaliseringsprosessene som har foregått over flere hundre år, har økt uoversiktligheten når det gjelder begrepsbruk og normative antakelser.

Utgangspunktet for denne satsingen må nettopp være å fange inn dette mangfoldet, og bredden i hva demokrati er og hvordan demokrati gjøres i praksis. Det finnes ulike dimensjoner og forståelser av demokrati (for ikke å si av *demokratier*), og ulike bruksmåter, som på ulike vis kan forløse viktige og interessante forskningsspørsmål. En bred tverrfaglig og tverrfakultær utforskning av demokratiet, må nødvendigvis skje gjennom et mangfold av perspektiver, teorier og metoder, som fagene kan utfordre og berike hverandre med. Satsingen skal bidra til å etablere et kollektivt eierskap til demokratiet som kunnskapsfelt på tvers av fakulteter og disipliner.

UiO:Demokrati skal ikke minst stimulere til tenkning og nytenkning. Den bør ha som ambisjon og funksjon å utløse den best tenkelige forskningen på demokrati med utspring i de mange ulike og ressurssterke fagmiljøene ved Universitetet i Oslo. Satsingen skal legge til rette for ny og banebrytende forskning gjennom tverrfaglig og tverrfakultært samarbeid, forskning som ikke ville oppstått uten UiO:Demokrati.

Satsingen vil ha som ambisjon å tette kunnskapshull og utforske demokratiets forutsetninger, spenninger, dilemmaer, utfordringer og uløste spørsmål. Slik vil UiO:Demokrati skape et størst mulig rom for den sterkeste og mest vitale tverrfaglige demokratiforskningen. Videre vil satsingen bygge på erfaringene fra 15 år med stadig mer utstrakt tverrfaglig samarbeid ved UiO. I og med at den organisatorisk vokser ut av UiO:Norden, vil satsingen allerede ha en etablert plass i UiOs struktur, foruten visse personalressurser. Samtidig vil UiO:Demokrati søke å gjøre seg relevant for enda flere fag og fagfelt enn det som er tilfellet i den eksisterende satsingen. Den vil ha større ambisjoner, både hva gjelder omfang, faglig bredde, potensielt nedslagsfelt og i mulighetene til å innhente ekstern

finansiering. Faglig vil satsingen dessuten stå på skuldrene til mange års demokratirelevant forskning ved UiO, inklusive «Demokratiprogrammet» (2009-2015).

Den nye satsingen er ikke tenkt som en direkte innholdsmessig fortsettelse av UiO:Norden. Likevel har en satsing som dette, ved Norges fremste universitet, et utgangspunkt i norske og nordiske erfaringer og perspektiver. Slik vil naturligvis også den såkalte nordiske modellen underlegges analyse, og flere av prosjektene ved UiO:Norden har klar relevans for demokratiforskning i vid forstand. Mens dagens Norden er det stedlige utgangspunktet for UiO:Demokrati, vil satsingen samtidig tilstrebe globale, komparative og historiske tilnærminger som overskrider dagens nordiske erfaringer og begreper.

Tverrgående perspektiver og ambisjoner

Satsingens fem spor (se under) angir de prioriterte områdene for UiO:Demokratis forskning. Samtidig skal satsingen preges av de største utfordringene i vår tid.

Bærekraft er den viktigste av disse utfordringene. UiO:Demokrati har en like bred, inkluderende og dynamisk tilnærming til dette begrepet som til demokrati som sådan. Bærekraftsbegrepet kan knyttes til miljø, økonomi og til det demokratiske systemet selv. Demokratiets overlevelse og videreutvikling avhenger av at de demokratiske institusjonene, økonomien og samfunnet som helhet på hver sine måter er bærekraftige. Bærekraftig utvikling og oppnåelse av FNs bærekraftsmål krever velfungerende demokratier. Klimakrisen viser oss at konsekvensene av menneskelige handlinger ikke kan begrenses til her og nå. Demokratiet har tradisjonelt vært innrammet av nasjonalstaten, men nasjonale demokratier må også ta ansvar for mennesker andre steder, ikke-menneskelig liv og framtidige generasjoner. Videre handler bærekraftig utvikling blant annet om samarbeid, fred, åpenhet, reduksjon av ulikhet, helse og utdanning. UiO har som uttalt ambisjon å «lede an i utviklingen av et bærekraftig samfunn». ³ Hvordan dette gjøres på en demokratisk måte, og hvordan det påvirker og påvirkes av demokratiske institusjoner, blir viktige spørsmål for UiO:Demokrati. Blant spørsmålene er om demokratiet (og i hvilken variant) er en del av løsningen eller av problemet, hvordan generasjonsforskjeller fører til ulike politiske forståelser og legitimeringer og hva slags begrensninger demokrati har som eksklusivt menneskelig konsept. Hvem er i flertall? Hvilke rettigheter skal forsvares?

Bærekraft må være en gjennomgående dimensjon og en overordnet målsetting for alle UiO:Demokratis aktiviteter. All forskning innen rammen av UiO:Demokrati skal, i tillegg til å ha høy kvalitet, ha en bærekraftskomponent. Prosjektene skal ha en uttalt refleksjon rundt denne tematikken, og bidra til at UiO gjennom satsingen blir en aktiv og relevant bidragsyter til realiseringen av FNs bærekraftsmål.

Utgangspunktet for satsingen er demokratiet slik det eksisterer i ulike former i en **globalisert** verden. Gjennom en global økonomi, moderne transport- og kommunikasjonsteknologi, internasjonal regulering, hverdagskultur og konsum, er verden knyttet tettere sammen enn noen gang. Multinasjonale selskaper driver virksomhet på tvers av landegrensene, på en måte som former våre liv og preger våre demokratier. Vitende eller uvitende tar lokale myndigheter og skattebetalere del i pengestrømmer og investeringsmønstre verden over. Forbrukere er globale aktører som også er lokale konsumenter og informasjonsskaperne. De fleste av de sentrale demokratiske institusjonene i verden, er fremdeles utgått av nasjonalstatene, men kan ikke alene eller hver for seg løse utfordringene verden står overfor. Styrkeforholdet mellom det private og det offentlige, og mellom kapital og demokrati, har vært under stadig forhandling og reforhandling i flere århundrer, og demokratiets utfordring er blant annet å holde tritt med utviklingen i en økonomi som ikke bare har vært delvis frikoblet fra demokratisk styring, men som følger av andre strukturer og dynamikker. Å relatere seg til globalisering i dens ulike dimensjoner og manifestasjoner, og å utforske spenningene den skaper, også

³ <https://www.uio.no/om/strategi/strategi-2030/strategi-2030.pdf>

i form av ulike demokratibegreper, vil være en annen gjennomgående ambisjon for satsingen UiO:Demokrati.

Teknologisk utvikling og digitalisering kan være blant demokratiets viktigste hjelpemidler, så vel som dets største trusler. Digitale plattformer skaper nye arenaer for demokratisk medborgerskap, men fasiliterer også ekkokamre og parallelle virkelighetsoppfatninger. Kunstig intelligens (AI) er en sentral del av den pågående teknologiske utviklingen, og stiller oss overfor en rekke samfunnsmessige og etiske utfordringer. Utviklingen av etisk og hensiktsmessig AI som bidrar til å gjøre samfunnet mer, ikke mindre, demokratisk, er en stor utfordring, og vil kreve omfattende og radikalt tverrfaglig forskning.

Likeledes kan spredningen av falske nyheter, desinformasjon og konspirasjonsteorier via sosiale medier, bidra til økt polarisering og dermed undergrave borgernes tillit til hverandre. Og hva gjør ulike digitale løsninger med forholdet til og tilliten til staten? Digitalisering og AI er viktige for datadrevet verdiutvikling, og for data som en ressurs for å løse store samfunnsutfordringer. God databruk og mer og rettferdig datadeling kan blant annet bidra til bedre tilpassing av offentlige og private tjenester, og lette overgangen til en grønn økonomi. Men det stiller også høye krav til internasjonalt samarbeid, personvern og kompetanse, og det reiser en rekke spørsmål knyttet til forholdene mellom borgere, offentligheten, de nasjonale demokratiene og den internasjonale dataøkonomien.

En stadig mer digitalisert offentlighet stiller også nye kompetansekrav til aktive medborgere, og skaper også en fare for digitalt utenforskap. Parallelt med digitaliseringen må man søke å utvikle hele befolkningens evne til å bruke, forstå og reflektere kritisk rundt digitale verktøy og arenaer. For at alle skal ha like muligheter til deltakelse og å kunne opparbeide et kritisk brukerperspektiv i et digitalisert samfunn, trengs læringsarenaer og forskning på tilegnelse og videreutvikling av digital kompetanse. UiO:Demokrati skal ha digitalisering og AI som tverrgående dimensjon gjennom forskning på temaer som for eksempel cybersikkerhet, digitalt demokratisk medborgerskap, etisk AI og opplæring i digital ferdighet, og gjennom anvendelse av digitale forskningsmetoder.

Disse tre gjennomgående ambisjonene, bærekraft, globalisering og digitalisering, skal være innreflektert i den faglige aktiviteten i UiO:Demokrati. Prosjekter som evner å inkludere en eller flere av disse dimensjonene, bør derfor gis prioritet i forbindelse med tildelinger.

Utfra en ambisjon om å være mest mulig relevant og vesentlig for det vitenskapelige fellesskapet, bør satsingen fra starten av ha høye ambisjoner for teori- og metodeutvikling. Slik vil demokratibegrepene selv være under utvikling, og prosjektene skal bidra aktivt til teoridebatten, overordnet sett og i mer spesifikke fagdiskusjoner. Skal man oppnå dette, er det nødvendig at prosjektene er seg bevisst *komparative* og *historiske* perspektiver. Det skal være en viktig ambisjon for satsingen å øke forståelsen av demokratiet som en dynamisk størrelse som antar forskjellige former i ulike deler av verden. Samtidig som satsingen er seg bevisst våre egne historiske erfaringer, bør den unngå metodologisk nasjonalisme og eurosentrisme. En forståelse av hvordan demokratiet og dets institusjoner alltid har vært i endring, vil forhindre forenklerende, teleologiske og ikke minst ekskluderende perspektiver. Samtidig vil et slikt utgangspunkt kunne bidra til å identifisere en fellesforståelse av demokratiet, dets kjerne som idé, praksis og norm.

Fem hovedspor

Satsingen vil bevege seg langs fem hovedspor. Disse vil kunne endres og justeres i satsingens levetid. Sporene vil ha et sterkt fundament i fagmiljøer ved alle fakulteter, og ha gode muligheter til å hente inn ekstern finansiering både nasjonalt og internasjonalt. Ikke minst vil satsingens tverrfaglige karakter kunne utløse et ekstra potensial hos en rekke sterke fagmiljøer og enkeltdisipliner, og synliggjøre UiO som en aktiv og relevant samfunnsaktør.

Spor 1: Demokrati som styringsform og demokratiets institusjoner

Et vesentlig tema for demokratiforskningen er demokratiet som politisk regime og studiet av den demokratiske styringsformens ulike institusjoner, fra parlamenter og partier, domstoler og offentlig forvaltning, til offentlighet, medier, sivilsamfunn og organisasjonsliv, nasjonalt og internasjonalt. UiO:Demokrati skal bidra til å videreføre, styrke og fornye studiet av demokrati som styringsform. Dette inkluderer samfunnsvitenskapelig, historisk orientert og rettsvitenskapelig forskning, men også undersøkelser av filosofiske grunnlagsspørsmål om hva et demokrati er, betingelser for demokrati, hva et demokrati er godt for og hvilke krav som bør oppfylles for at prosedyrer og institusjoner skal kunne kalle seg demokratiske.

Demokratiforskningen har framskaffet mye kunnskap om hvordan demokratiserings- og autokratiseringsprosesser arter seg, og om årsakene. Vi trenger imidlertid mer innsikt i hvilken rolle konkrete institusjoner spiller for at noen demokratier konsolideres, mens andre bryter sammen, og mer forskning om hvordan demokratiserings- og autokratiseringsprosesser påvirkes av kultur og historie.

Det er også forsket mye om effekter av demokrati på andre mål og variabler, fra økonomisk vekst og sosial likhet, til helse, lykke og klimamål. Det trengs imidlertid mer forskning på de nærmere årsakene til slike sammenhenger.

Det er en vel etablert innsikt at demokratiers legitimitet og stabilitet avhenger av tillit i befolkningen. Men også her kreves videre og mer mangefasettert utforskning av borgernes forhold til og syn på demokratiet som styringsform.

Demokratisk deltakelse, politikk og styring har primært foregått innenfor rammen av stater, men demokratiforskningen har de siste tiårene viet stadig mer oppmerksomhet til transnasjonale prosesser og internasjonale organisasjoner og domstoler, og til endringer i forholdet mellom offentlig politikk og private aktører. Vi trenger imidlertid mer kunnskap om globaliserings- og privatiseringsprosesser, responsene på slike prosesser og om betydningen for demokratiet som styringsform.

Mulige forskningstemaer vil være:

Demokratiets strukturer og institusjoner. Her bør parlamentenes, valgsystemets, partienes, mediernes og sivilsamfunnets plass i demokratiet studeres. Hvilken rolle spiller uavhengige domstoler, universitetene, organisering og kvalitet i offentlig forvaltning, organisering av nærings- og arbeidsliv, andre stater og internasjonale organisasjoner? Hvilke livsformer og hverdagspraksiser bidrar til konsolidering av demokratiet som styringsform? Hva betyr historiske spor og tradisjoner?

Demokratiets funksjoner. Hvilke mekanismer bidrar til at demokratiet utløser andre gode utfall? Hvilke er betingelsene for at demokratiet bidrar til realiseringen av andre samfunns mål? Hvilke er demokratiets faktiske begrensninger?

Borgernes opplevelser av det demokratiske systemet. Hva assosierer borgerne med demokrati, og hva forventer de av demokratiet? Hvordan definerer og begrunner folk et godt demokratisk styre, hvilke følelser og hvilket engasjement har de for demokratiene sine, og hvilke aspekter ved demokratiet inngir tillit og skaper oppslutning? Hvordan oppfatter og oppfattet mennesker i ulike samfunn, og i ulike historiske perioder, demokrati? Hvilken rolle spiller økonomiske, kulturelle, generasjonsrelaterte, livssynsbaserte og kjønnsmessige forskjeller? Hva er forholdet mellom oppfatninger i elitene og den øvrige befolkningens holdninger og verdier? Betydningen av digitalisering, og av sosiale medier som en ny kanal for medvirkning, inkludering og meningsbrytning, er av åpenbar interesse. Her vil også studier av forvaltningen stå sentralt. Hvilken rolle spiller offentlig forvaltning for å oppnå effektive og gode beslutninger, og for demokratiets legitimitet?

Betydningen av *transnasjonale prosesser og internasjonale organisasjoner og domstoler* for demokratiet. De siste tiårene har vært karakterisert av et stadig tettere og tydeligere samspill mellom

institusjoner på nasjonalt og internasjonalt nivå. Menneskerettigheter og europeisk integrasjon er eksempler på at rett og politikk etablert utenfor staten, legger føringer for nasjonal rett og politikk. Både politisk styring, rettsutvikling, borgernes situasjon og demokratiets forutsetninger og rammer, formes dermed i samspill mellom ulike nivåer og arenaer. Dette reiser en rekke nye faglige problemstillinger, og er et underutforsket felt av stor samfunnsmessig betydning. Internasjonalisering og transnasjonale prosesser har samtidig foregått over lengre tidsspenn, og den historiske utviklingen må også utforskes.

Private aktørers rolle i demokratiet. Demokratiet er rammene for offentlig politikk. Demokratiet formes samtidig av hva som skjer i grenseflaten mellom det offentlige og det private, politikk og marked. Hvordan påvirker private aktører, fra internasjonale teknologiselskaper til lokale pressgrupper, offentlig debatt og sosiale bevegelser? Hvilken innflytelse har interessegrupper i nærings- og arbeidsliv, lobbygrupper, konsulent- og kommunikasjonsbransjen på politikkutforming og politiske beslutninger? Hvordan bidrar og former private og kommersielle aktører offentlig politikk og offentlig tjenesteyting? Slike spørsmål har et dagsaktuelt tilsnitt, men kan også utforskes over lengre tidsspenn og i andre epoker. Hvordan har demokrati blitt forstått til ulike tider og i ulike samfunn? Det trengs også mer kunnskap om hvordan forholdet mellom det offentlige og det private påvirkes av globaliseringsprosesser, og av de varierte responsene både i nasjonale politiske systemer og på bakken.

Hvorfor demokrati? UiO: Demokrati skal bidra aktivt til nytenkning, teoretisering og filosofisk diskusjon av hva vi forstår og bør forstå med demokrati og en demokratisk styringsform. Hvorfor bør vi ha demokrati – hva er demokratiets begrunnelser? Hvordan forstå forholdet mellom demokrati og rettsstat, og mellom liberale og andre syn på demokratiet? Hvilke og hva slags rettigheter bør demokratiet sikre borgerne, hvilke er borgernes plikter og demokratiske dyder og hvem skal gis borgerstatus? Hva er forholdet mellom nasjonalt demokrati, overnasjonalitet og transnasjonale prosesser? Hva bør være vitenskapen, ekspertkunnskapens og universitetenes rolle i demokratiet? Hvordan utfordrer samfunnsmessige utviklingstrekk, fra populisme og korona- og klimakriser til digitalisering og nye deltakelsesformer, filosofisk demokratidiskusjon, og hva vi bør forstå som et godt demokratisk styre?

Spor 2: Borgere, mangfold og ulikhet

Folkets rolle i demokratiet har i praksis alltid vært mer uklar enn den klassiske definisjonen av demokrati (som «folkestyre») gir inntrykk av. Det atenske demokratiet som ga systemet sitt navn, omfattet kun en liten del av byens befolkning. I flere århundrer var demokrati og slaveri ingen motsetning. Demokrati er med andre ord både en inklusjons- og en eksklusjonsmekanisme, og spørsmålet om hvem som inkluderes i og hvem som holdes utenfor et demokratisk fellesskap, har vært aktuelt gjennom hele demokratiets historie. De senere års samfunnsutvikling, ikke minst gjennom teknologi, globalisering og migrasjon, har skapt nye virkeligheter og problemstillinger som UiO: Demokrati må bidra til å forstå. Det gjelder blant annet forskjellige og nye former for ulikhet, de reelle forutsetningene for demokratisk deltakelse og hvem velferdsstaten – der en slik finnes – skal være til for. Forholdet mellom individer og grupper og samfunnets institusjoner er i stadig reforhandling. Konsekvensene kan blant annet avleses i økonomisk ulikhet, sosial og helsemessig utsatthet, kjønnsdiskriminering, digitalt utenforskap og marginalisering. Hvordan håndteres dette? Hva er urfolks status i demokratiene? Hvordan forholder vi oss til spenningene mellom majoriteter og minoriteter i et flerkulturelt samfunn?

Mulige forskningstemaer innen dette sporet vil være:

Medborgerskapets sosiale, økonomiske og rettslige *rammevilkår*. Her handler det om sosiale helseforskjellers betydning for inkludering, om folkehelse og helsens samfunnsmessige dimensjoner, den offentlige velferdens potensial og begrensninger og utdanningssektorens og arbeidslivets inkluderende og ekskluderende rolle.

Fellesskapets *formelle og uformelle grenser*. Aktuelle problemstillinger kan være hvilken rolle kjønn, språk, kultur, alder, funksjonsgrad, religion, etnisk tilhørighet og evnen til å lese og uttrykke seg i skrift, spiller for deltakelse, inklusjon og eksklusjon i demokratiske fellesskap. Dette gjelder også hvordan nasjonale og internasjonale rettigheter spiller inn når fellesskapets interesser avveies mot individers og gruppers interesser. Her kommer også motstand mot det inkluderende demokratiske fellesskapet inn som en tydelig demokratisk utfordring, det være seg i form av antiglobalisme, antielitisme, elitisme, rasisme, fremmedfrykt, kjønnsdiskriminering eller andre former for utdefinering av individer og grupper.

Endringene i *medborgerskapets innhold*, herunder rettighetene både til å delta og til å stå utenfor, samt retten til tilrettelegging og universell utforming. Forholdet og spenningene mellom likhet og diversitet utgjør viktige spørsmål. Hvordan sikres og reguleres minoriteters, inklusive urbefolkningers, rettigheter og deltakelse? Finnes det grenser for hvor mye ulikhet de demokratiske prosessene tåler? Videre er feminismens plass i demokratitenkningen og den offentlige samtalen et sentralt forskningsspørsmål. Det samme er internasjonal rett og internasjonale institusjoners rolle. Etske og sosiale utfordringer og muligheter knyttet til moderne teknologi, ikke minst med tanke på ulike samfunnsklasser og forholdet mellom elite og folk, hører også hjemme under dette sporet.

Spor 3: Kunnskapens rolle og funksjon.

I alle deler av verden interagerer demokratiet kontinuerlig med vitenskap, fri forskning, evidensbasert kunnskapsproduksjon, samt med andre og mer uformelle former for kunnskap og kunnskapsutvikling. Historisk har moderne demokratier dratt nytte av en godt utbygget utdanningssektor, som sammen med ekspertise og evidensbasert kunnskap gjerne har blitt lagt til grunn for kunnskapsformidling og politiske overveielser og beslutninger. Folkestyre står med andre ord i et nært forhold til folkeopplysning. Men det finnes også et spenningsforhold mellom kunnskap og demokrati. Og ulike former for kunnskapsproduksjon kan også brukes for å etablere og legitimere udemokratiske regimer, kategorier og prosedyrer.

Flere tendenser utfordrer vitenskapens og kunnskapens rolle, og disse bidrar til å endre forholdet mellom ekspertise, medborgere og folkevalgte. Ikke minst har den teknologiske utviklingen endret vilkårene for forskning, kunnskapsformidling og informasjonsvirksomhet. Både forskningens produkter og dens prosesser er i større grad tilgjengelige for allmennheten. Samtidig har teknologiutviklingen brakt samfunnsdebatten over i kanaler kontrollert av nye aktører, deriblant private plattformtilbydere som Twitter, Facebook og andre sosiale medier. Disse plattformene preges av algoritmestyrte innhold, noe som kan skape og opprettholde ekkokamre og begrense genuin kunnskapsdeling og meningsutveksling. Private aktører har fått maktposisjoner som kan utfordre demokratiet, og som krever nye former for regulering. Samtidig bringer nye arenaer og enklere tilgang til informasjon med seg et potensial for å demokratisere ordskiftet.

Det er betydelig usikkerhet rundt hva som gjelder som evidens, og hva som er pålitelig informasjon i ulike kontekster. På den ene siden er det større krav om evidensbaserte løsninger innenfor blant annet helse-, utdannings- og sosialsektoren, noe som har ført til økt standardisering og krav om systematisk evaluering av tjenestene. På den andre siden har den hurtige kunnskapsproduksjonen og den store mengden lett tilgjengelig informasjon, ført til større usikkerhet om hva som er gjeldende kunnskap på et gitt område. Koronakrisen og diskusjonen omkring effekten av ulike smittevernstiltak er en god illustrasjon av dette. Denne usikkerheten har også ført til skepsis overfor tradisjonelle kunnskapsinstitusjoner og ekspertise, og til alternative forklaringsmodeller og virkelighetsbilder som blant annet sirkuleres gjennom sosiale medier.

Mulige forskningstemaer innen dette sporet vil være:

Kunnskapssamfunnets og folkeopplysningens *muligheter og potensial*. Hvilken rolle spiller lese- og skrivekyndighet, språkkunnskap, ulike former for literacy (språklig, teknologisk og helsemessig),

multimodale ferdigheter, retorisk kompetanse, kunnskapspolitikk og -hierarkier, evidens- og sannhetsforståelser, brukerkunnskap og forholdet mellom ekspertise, borgere og folkevalgte som premisser for deltakelse? Kunnskapens samfunnsmessige og rettslige forutsetninger og forholdet mellom kunnskapsproduksjon og styresett, utdanningsnivå og demokratinivå, er også aktuelle forskningstemaer, sammen med virkemidler for kunnskapsspredning og for fordeling av makt. Også kulturarvens rolle er relevant i denne sammenhengen. Programmet skal være åpent for prosjekter som undersøker ulike forhold omkring demokrati, samfunn og kulturarv, i samtid og fortid.

Truslene mot kunnskapssamfunnet. Betydningen av «fake news», alternative virkelighetsoppfatninger og relativisering av fakta, er sentrale spørsmål. Hvilke virkemidler for åpenhet og oppdemning av desinformasjon finnes, og hvordan brukes disse? Her bør de nye ekkokamrenes funksjon og innhold belyses. Regulatoriske utfordringer overfor pluralistisk produksjon og spredning av informasjon og desinformasjon, er et annet viktig felt. Vi trenger også mer forskning på digitalt utenforskap, og på sosiale forskjeller i tilgangen til informasjon og oppdatert kunnskap.

Den nye teknologiens muligheter og utfordringer. Dette inkluderer produksjon og formidling av kunnskap både for borgerne og offentligheten, og fra borgerne og offentligheten til kunnskapsintensive miljøer. Mulighetene til å påvirke teknologiutviklingen og -bruken, særlig i andre demokratirelaterte sfærer, bør utforskes, sammen med den globaliserte teknologiens påvirkning på rammene for utdanningenes formidling av demokratiske praksiser. Aktuelle problemstillinger knyttet til interaksjonen med rettsreglene som gir incentiver til kunnskapsproduksjon og –spredning, bør undersøkes her, samt ulike virkemidler i fasiliteringen og styringen av den nye teknologien. Stordataanalyse, AI og deling av data mellom offentlig og privat sektor og på tvers av landegrenser, kan framskaffe ny og viktig kunnskap, samtidig som bruk og deling av data reiser en rekke spørsmål om blant annet personvern, internasjonal regulering, medvirkning og rettigheter.

Andre spørsmål under dette sporet kan angå mulighetene for regulering, nasjonalt, regionalt og internasjonalt, private aktørers makt til å kontrollere samfunnsdebatten som forutsetning for demokratiet, og hvordan ny teknologi og nye former for datainnsamling og screening, gir nye muligheter til å manipulere demokratiske valg.

Spor 4: Demokrati og krisehåndtering

Samtiden preges av flere parallelle og sammenvevde kriser, alle med konsekvenser for demokratiet. En overgripende bærekrafts- og klimakrise har fra 2020 fått følge av en pandemi, som igjen er i ferd med å skape en tredje krise, en omfattende økonomisk og sosial krise vi per i dag verken kjenner omfanget eller konsekvensene av. Å erklære kriser har blitt den vestlige verdens fremste strategi for å håndtere trusler mot etterkrigstidens vekstideologi og framskrittstenkning. I andre deler av verden har kriser, knyttet til mangel på mat og vann eller til utsatthet for krig og sykdom, blitt en permanent tilstand.

Gitt disse sammenvevde krisene, settes det demokratiske systemets evne til krisehåndtering på sin kanskje mest komplekse prøve noensinne. Både klimakrisen, finanskrisen, migrasjonskrisen og koronakrisen forutsetter globalt samarbeid i kunnskapsproduksjon, beslutninger og regulering, og viser hvordan nasjonale tiltak i ulik grad formes og utfordres gjennom demokratiske prosesser. Bærekraftbegrepet og FNs bærekraftsmål har skapt bevissthet om at beslutninger vi fatter i nåtiden, påvirker framtidige generasjoners demokratiske mulighetsrom. Vår samtids håndtering av krisene viser at både globale avtaler og private rettigheter påvirker demokratiske beslutningsprosesser, som fordelingen av vaksiner til bekjempelse av Covid-19.

Én krise framstår som overordnet alle andre, fordi den dreier seg om vår arts overlevelse. Prosessene som må gjennomføres for å løse den pågående økologiske krisen og nå bærekraftsmål som rent vann, ren energi og å stoppe klimaendringene, aktualiserer noen av demokratiets grunnleggende dilemmaer: hvem kan ta beslutninger og på vegne av hvem? De demokratiske beslutningsarenaene er knyttet til nasjonalstatene, men skal behandle spørsmål som overskrider nasjonale grenser og særinteresser. Og

hvem skal representere naturen og framtidige generasjoner i beslutningsprosessene? Hvordan vi i tiden framover skal ta ansvar for bærekraftsutfordringen, utgjør antakelig demokratiets største utfordring.

Kanskje vil prosessene og følgene av de pågående krisene omskape demokratiet på lengre sikt. Framover vil det bli viktig å forstå disse prosessene både hver for seg og i interaksjon med hverandre. Dette handler også om mulighetene til innflytelse og velbegrunnede beslutninger i tider som synes å kreve resolutt politisk handling, og om mediernes rolle i spenningsfeltet mellom å etablere tillit til informasjon og å foreta kritisk granskning. Genererer kriser reell endring, eller fører de tilbake til tidligere praksiser? Her vil det handle både om forskning relatert til konkrete kriser og om grunnleggende teoretiske spørsmål.

Mulige forskningstemaer innen dette sporet vil være:

Dimensjoner ved *demokratiets krisehåndtering*. Hvordan identifiserer, definerer og konstruerer demokratier kriser? Hvorfor ble for eksempel pandemien umiddelbart både adressert og håndtert som en akutt global krise, mens klimakrisen for mange ikke framstår som akutt? Hvilke styrker og svakheter har ulike styringsformer i møte med kriser? Kunnskapens og ekspertisens funksjoner, forholdet mellom unntakstilstand, krisehåndtering og beredskapsarbeid, bør også belyses. Utvikling av tillit og mistillit mellom befolkning og kunnskapsprodusenter, profesjoner og eliter, for eksempel ulike befolkningsgruppers tillit til statens kriseberedskap, blir andre viktige perspektiver, sammen med internasjonale organisasjoners og det overnasjonales betydning i krisehåndteringen og beredskapsarbeidet. Også her vil digitaliseringens rolle utgjøre et viktig fokusområde.

Klimakrisen. Hvor egnet er tradisjonelle demokratiske prosesser til å ta kritiske beslutninger om menneskeheten og dens framtid? Hvilke demokratiske systemer og praksiser trengs når konflikter oppstår mellom lokale arbeidsplasser og global oppvarming? Hvordan sikre en rettferdig overgang til en grønnere samfunnsorden? Overgangen til en grønn økonomi har kulturelle og samfunnsmessige dimensjoner og konsekvenser som bør belyses, ved siden av spørsmål som representativitet, legitimitet og ulike konfliktlinjer i klimadebatten. Samspillet mellom rettslige virkemidler for overgang til grønn økonomi, klimadebatt og konsekvensene av det grønne skiftet danner et komplekst bilde som må studeres, sammen med klimakrisens relasjon til andre kriser.

Forholdet mellom *borgernes helse* og det demokratiske systemet. I tiden framover må vi regne med å utsettes for stadig nye helsekriser av typen Covid-19. Hvordan fungerer slike kriser som samfunns- og styringsmessige endringskatalysatorer? Her vil kulturelle, økonomiske og samfunnsmessige dimensjoner ved helse, samt helsepolitikken og den epidemiologiske kunnskapens nye og mer sentrale rolle i offentligheten, være aktuelle temaer. Forholdet mellom samfunnshelsen og demokratiet er tett knyttet til økonomisk ulikhet. I vår del av verden er det en uomtvistelig sammenheng mellom levealder og sosial status/økonomisk kapital. Samtidig ser vi at politikernes håndtering av pandemien har skapt både tillit og mistillit i ulike deler av befolkningen. Hvilken rolle spiller egen helse for innbyggernes oppslutning om regjeringer og regimer? Hvordan skal vi forstå folkehelsens betydning i et slikt perspektiv? Det vil være interessant også å undersøke hvordan innskrenkninger i friheten av hensyn til trygghet, blir håndtert i ulike deler av verden og i ulike deler av en befolkning, og i hvilken grad dette har konsekvenser for befolkningens demokratisyn, samt oppslutningen om forpliktende internasjonalt helsesamarbeid gjennom blant annet WHO.

Hvordan *økonomiske faktorer* påvirker demokratiet. En av de mest utbredte brukene av krisebegrepet de siste par tiårene, har vært knyttet til ulike former for finanskriser. Hvordan skiller disse krisene seg fra andre typer kriser? Hvilke særlige prøver setter de demokratiet på? Hvordan bør det forhandles mellom nasjonal styring og demokrati på den ene siden, og internasjonale reguleringer og ordninger på den andre? Det vil også være viktig å undersøke koronakrisens betydning for verdensøkonomien, og velferdsstatens økonomiske bærekraft og rolle. Økningen i flere typer økonomisk ulikhet kan ha store konsekvenser for demokratiet. Det er blant annet en utbredt bekymring for at elitenes makt øker, ikke bare i næringslivet, men også i politikken, i takt med at de rikeste besitter stadig større andeler av samfunnets økonomiske ressurser. Økonomiske fordelinger kan også påvirke demokratiet fordi

personer med lavere klassebakgrunn eller svak økonomi i mindre grad stemmer ved valg, i mindre grad uttrykker politiske meninger og i mindre grad er representert i politiske organer. Viktige oppgaver vil være å frambringe kunnskap om slike mønstre, og dermed klargjøre forutsetningene for et demokrati basert på deltakelse av brede befolkningsgrupper. Ulike kriser kan virke direkte inn på økonomisk ulikhet. Ifølge FN fører koronapandemien til en økning i ekstrem fattigdom, særlig i det sørlige Asia og Afrika sør for Sahara, hvilket i sin tur påvirker demokratiet og muligheten til demokratisk deltakelse.⁴ Videre vil forholdet mellom offentlige og private aktører i krisehåndteringen og i utviklingen av nye løsninger, samt økonomiens rolle i forståelsen av både miljø- og helsekrisen, være viktige forskningstemaer.

Spor 5: Demokratiet i hverdagen

Samfunnets mangfold av demokratiske praksiser, arenaer, aktører og uttrykk, vil være et viktig tema for UiO:Demokrati, med potensial for å inkludere en lang rekke fagmiljøer i UiOs demokratiforskning. Gjennom dette siste sporet skal demokratiet undersøkes ikke bare slik det fungerer i det som til vanlig regnes som demokratiske institusjoner, men som levd og forvaltet hverdags erfaring, og ved å utforske sfærer som til vanlig ikke regnes som demokratiske. Ambisjonen er blant annet å fange nedenfraperspektivene på den demokratiske virkeligheten. Hvordan legges det føringer for demokratiet, og hvordan praktiseres det i hverdagen og i samfunnssfærene som berører borgerne i størst grad, som i arbeidslivet og velferdsstatens institusjoner, eller som i medier, kunst og kultur?

Demokrati eksisterer i form av en rekke ulike inkluderende praksisformer. Blant underbelyste arenaer for opplæring i demokrati og forvaltningen av den demokratiske kulturen, finner vi skole, familie, arbeidsliv, foreningsliv og frivillighet. Skole og utdanning spiller en sentral rolle i opplæringen til demokrati, men også som demokratisk arena, samtidig som store deler av skole- og utdanningssystemet ligger utenfor elevens og studenters muligheter til demokratisk medvirkning. Både arbeids- og foreningsliv er på ulike vis og i ulik grad demokratisk regulert. I det religiøse livet finnes demokratiske strukturer, men også dimensjoner som motsetter seg demokratisk underleggelse.

Perspektivet nedenfra innebærer også nærmere utforskning av hvilken rolle mindre etablerte politiske aktører, som folkeaksjoner, pressgrupper og sosiale bevegelser, spiller i demokratiet. Hvordan har de kjempet det fram, utvidet det og gitt det legitimitet? Og hva slags roller spiller de i dag, i demokratier så vel som i autokratier? Dette perspektivet inkluderer også betydningen av arenaer, bevegelser og grupper som vi ikke vanligvis tenker på som «politiske» eller som deler av det demokratiske styresettets kretsløp, for eksempel i lokalsamfunn, i kunst, sub-kulturer eller diasporaer.

I den demokratiske hverdagspraksisen spiller arbeid, frivillighet, språk, kunst, kulturliv, religion og kulturarv viktige roller. Kulturelle uttrykksformer har stor betydning for hvordan demokratier fortolkes, oppleves, utøves og utvikles. Demokratier formes og fortolkes gjennom blant annet kulturarvspraksis, historiefortelling, ritualer, tekster og tradisjoner, som bidrar til utformingen av normer og etiske rammer, og som i tur er forbundet med dannelsen av fellesskap, praksiser og estetiske og retoriske uttrykksformer.

Mulige forskningstemaer innen dette sporet vil være:

Skolens viktige og mangfoldige funksjon i *demokratiopplæringen og –utviklingen* i fortid og samtid. Hvilken rolle har skolen faktisk spilt, og hvilken rolle kan skole og utdanning spille for demokratiets videre konsolidering og utvikling? Og hvilken betydning har familien, som medspiller eller som utfordring, i dette bildet? Er skolen å betrakte som en institusjon som utjevner ulikheter, eller

⁴ <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/utrydde-fattigdom>

forsterker den tvert imot disse forskjellene? Hva kan eventuelt gjøres for å endre negative effekter av utdanningssystemet?

Arbeids- og foreningslivets betydning som demokratiarenaer. Her er kontrastene mellom ulike land store, men en mulig trend også i de mest demokratiske landene, går i retning av en reduksjon i arbeidernes demokratiske medvirkning. Hvordan står det til med de representative ordningene og den demokratiske kulturen, inklusive ytringsfriheten, på arbeidsplassene? Hvor viktige er slike ordninger for tilliten til institusjoner og stat? Sivilsamfunnet og foreningslivet er tillagt en viktig rolle i nyere demokratiteorier, og har stått sentralt i historiefortellinger omkring framveksten av de nordiske nasjonalstatene og den nordiske modellen. På denne måten kan foreningslivet sies å være en skole i demokrati for borgerne. Hvilken betydning har arbeidslivet og den frivillige sektoren for borgernes opplevelse av og oppslutning om demokratiet? Hvilke roller spiller ulike folkeaksjoner eller andre former for mobilisering?

Kulturproduktene og kulturlivets rolle i demokratiet. Utviklingen av en offentlighet har i europeisk historie vært nært forbundet med den litterære institusjonen. Men også andre kunstformer og kulturuttrykk bidrar til og regulerer det demokratiske ordskiftet. På en rekke ulike vis formidler, forvalter og bidrar kulturlivet til å endre den demokratiske virkeligheten. Gjennom en flora av ulike kulturuttrykk, fra TV, film, musikk, visuell kunst og scenekunst til aviser, litteratur og digitale medier, til spill, idrett og konkurranser, skapes og reguleres empati og forståelse, tilknytning og samhørighet i større og mindre grupper, og et vidt spekter av følelsesmessige reaksjoner. Disse uttrykkene, med potensial både til å føre folk sammen og skille dem ad, bidrar både til svekkelse og styrking av lokale, nasjonale, internasjonale og transnasjonale fellesskap.

Demokratiets *begrensninger og grenser*. I de nordiske samfunnene står demokratiske verdier, og institusjonaliserte ordninger som fremmer demokratiet, sterkt. I andre deler av verden er demokratiets plass mer avgrenset. Men også i de samfunnene som er mest demokratiske, er det grenser for demokratiet og den demokratiske kulturens innflytelse. Ikke noe sted er alle arenaer demokratiske. Arenaer som finans, arbeidsliv, religiøst liv, oppdragelse og kunnskapsproduksjon er ikke i seg selv styrt på en demokratisk måte. Likevel er det slik at demokratiet bestemmer rammene for disse arenaenes makt og innflytelse. Spørsmål knyttet til demokratiets evne til også å begrense seg selv, og til å føre dialog med andre tradisjoner og kulturer, er aktuelle her. Samtidig kan det også i autoritære styreverdenes rom finnes rom for demokratisk praksis og tenkning, nettopp gjennom familier, undervisningsinstitusjoner, kulturell utfoldelse, religion og foreninger av ulike slag.

Undervisning

Kunnskap og utdanning har en nøkkelrolle i utviklingen og opprettholdelsen av et velfungerende demokrati. «God utdanning» er et av FN's bærekraftsmål. Undervisning om demokrati og opplæring til demokratisk medborgerskap skjer på alle nivåer fra grunnskole til høyere utdanning. Universitetet er i tillegg en demokratisk arena, der studentene har anledning til å delta i valg og representeres i styringsorganer.

Universitetene vektlegger og formidler essensielle verdier og kompetanser for demokratisk deltakelse, som fornuft, rasjonalitet og evne til kritisk tenkning. Når utdanningsnivået i befolkningen øker, kan dette derfor bety at forutsetningene for et velfungerende demokrati forbedres. UiO som Norges største breddeuniversitet må være seg bevisst sitt ansvar og potensialet på dette området. Selv om UiO:Demokrati primært er en tverrfaglig forskningssatsing, vil den derfor også satse på undervisning. UiO:Demokrati vil kunne være en viktig deltaker i samarbeidet Circle U, der demokrati er ett av tre tematiske satsingsområder. Også de to andre temaene, klima og global helse, har tydelige demokratidimensjoner, som diskutert i beskrivelsen både av UiO:Demokratis tverrgående dimensjoner og enkeltspor.

UiO:Demokrati skal bidra til å styrke demokratiundervisningen ved UiO. Et viktig middel for å få dette til, vil være utlysninger av såkornmidler for å finansiere nye tverrfakultære studietilbud, midler

som blant annet kan gå til å dekke merkostnadene som følger med utvikling av slike tilbud, og som derfor ofte blir stående i veien for at de i det hele tatt utvikles. Disse midlene bør utlyses uten krav om egenandel. Her kan satsingen modellere seg på utlysningene av såkornmidler til tverrfaglig undervisning i UiO:Energi og UiO:Livsvitenskap. Midler bør også kunne tildeles studietilbud som knytter demokratiundervisning til UiO:Demokratis tverrgående dimensjoner, som bruk av digitale verktøy i demokratistudier, demokrati og miljøhumaniora og globale perspektiver i demokratistudier, for eksempel global helse og demokrati eller global økonomi og demokrati.

En egen 40-gruppe om temaet demokrati vil gjøre UiOs betydelige demokratikompetanse synlig og tilgjengelig for studenter på en rekke ulike studieprogrammer. Emnetråder er et annet virkemiddel for å tilby tverrfaglig demokratiutdanning, og disse kan også knyttes til en eller flere av UiO:Demokratis tverrgående dimensjoner. I UiOs strategi 2030 heter det at UiO skal «øke utdanningens forskningsnærhet».⁵ Her kan UiO:Demokratis prosjekter bidra gjennom å ansette studenter som vitenskapelige assistenter, gjennom veiledning på bachelor- og masternivå og gjennom aktivt å bruke forskningsresultater fra satsingen i undervisning.

UiO:Demokrati og UiOs strategi

Med et høyt ambisjonsnivå kan UiO:Demokrati få en nøkkelrolle i realiseringen av flere av UiOs viktigste strategiske målsettinger for de kommende årene, herunder målet om økt samfunnsmessig betydning og styrking av forskningens tilgjengelighet, synlighet og relevans i offentligheten.⁶ UiO:Demokrati skal blant annet legge disse føringene til grunn for driften av satsingen:

- Satsingen skal utformes med et siktemål om bredt engasjement også utenfor universitetssamfunnet, og skape nye normer for transparens og åpenhet, i tråd med UiO:Demokratis overordnede mål om å bidra til å styrke den demokratiske kulturen.
- UiO:Demokrati bør via en rekke ulike kanaler og arrangementsserier fra første stund ha en aktiv tilstedeværelse i offentligheten.
- Strukturelle hindringer internt ved UiO bør forsøkes overvunnet gjennom solid forankring i fagmiljøene, samt utlysninger av midler til å tilrettelegge for tverrfaglig/-fakultært samarbeid både innen forskning og undervisning.

I sum bør UiO:Demokrati ha en målsetting om å sette tydelige avtrykk på flere plan:

Forskning – bred og ambisiøs publisering, med stimulering til å velge Open Access.

Undervisning – tilrettelegge for tverrfaglig undervisning relatert til satsingens tema, og bidra til at UiOs kandidater utrustes med demokratisk kompetanse.

Formidling – å gå i front for å videreutvikle UiOs samfunnskontrakt ved å tenke offentlighet, kommunikasjon og involvering i alle ledd og for alle involverte prosjekter.

Samfunn – UiO:Demokrati bør sette spor etter seg i storsamfunnet, ikke bare ved nye erkjennelser og bidrag til en mer informert og levende offentlighet, men også gjennom nye praksiser og grep som vil øke inkluderingen og styrke demokratiet både i og mellom valg.

UiO:Demokrati vil ha et potensial for å skape samarbeid og synergier på tvers av de tre tverrfakultære satsingene, med tydelige tematiske broer til både UiO:Energi og UiO:Livsvitenskap. Gjennom bærekraftsperspektivet har satsingen viktige berøringsflater med UiO:Energis bærekraftstenkning, som nå er styrket og tydeliggjort. Til UiO:Livsvitenskap knyttes UiO:Demokrati ikke minst gjennom helseperspektivet i spor 4. Hvor mye av dette potensialet for samarbeid som i praksis tas ut, vil være avhengig av hvilke midler satsingen tildeles. Arbeidsgruppen vil understreke at satsingen ikke bør oppfattes som en konkurrent til de to andre, men som en måte å disponere midler på som til syvende og sist vil komme alle tre satsinger til gode.

⁵ <https://www.uio.no/om/strategi/strategi-2030/strategi-2030.pdf>

⁶ <https://www.uio.no/om/strategi/strategi-2030/strategi-2030.pdf>

Eksterne finansieringsmuligheter for satsingen

En gjennomgang av eksisterende og planlagte programmer og utlysninger ute og hjemme gir grunn til å tro at UiO:Demokrati, gjennom alle fem spor, vil ha store muligheter for hente inn betydelig ekstern finansiering. Også slik vil denne satsingen kunne overskride UiO:Nordens potensial.

Norges forskningsråd har et eget demokratiprogram som er åpent for alle fagområder. Etter omleggingen til porteføljestyring i juni 2020, er en revisjon varslet. Slik strukturen nå ser ut, vil sporene og de mulige prosjektene i UiO:Demokrati falle innenfor programmene *Demokrati, styring og fornyelse, Humaniora og samfunnsvitenskap, Muliggjørende teknologier, Samrisk, Helse, Utdanning og kompetanse* samt *Velferd, kultur og samfunn*.

Også på nordisk nivå vil mulighetene være mange. Her kan i første rekke nevnes de nordiske programmene for *tverrfaglig forskning, digitalisering av offentlig sektor, samfunnssikkerhet, helse og velferd, grønn vekst* og programmet *Education for tomorrow*. I og med Nordisk ministerråds sterke satsing på grønn omstilling fram mot 2030, vil det finnes særlige muligheter hva angår bærekraftsspørsmål.

Innen EUs neste Horizon-programs Annex 5 (Culture, creativity and inclusive society) ser mulighetene ut til å kunne bli svært gode for en satsing som UiO:Demokrati. I utkastet til arbeidsprogram for SSH foreligger det en hel rekke satsingsområder og utlysningsplaner. I sum ser disse ut til å dekke alle de fem sporene som arbeidsgruppen har definert for UiO:Demokrati.

Sluttkommentar

Først og fremst fanger UiO:Demokrati et av tidens mest aktuelle og brennbare spørsmål: Hva nå for demokratiet? Men det er også gode forskningspolitiske grunner til å satse på demokrati som tematikk. UiO:Demokrati treffer ikke bare UiOs profil og strategi, men bidrar på tydelig vis til å oppfylle universitetets samfunnsansvar. Den stemmer også med prioriteringer innen norsk og europeisk forskningsfinansiering. Det er grunn til å tro at prosjekter av fremragende kvalitet, og med UiO:Demokratis nettverk og påtenkte støttefunksjoner, vil kunne hevde seg godt i konkurransen om både nasjonale, nordiske og europeiske midler. Økonomisk tyder alt på at UiO vil kunne oppnå stor merverdi av satsingen, og at det er fornuftig å investere i forskning innen alle de fem sporene.

Slik vil UiO:Demokrati på flere nivåer kunne spille en nøkkelrolle for UiO i årene som kommer. Gjennom utvikling av nye prosjekter av høy faglig kvalitet, vil satsingen bidra til å fremme samarbeid på tvers av fakultetene og øke eksternfinansieringen. Gjennom et nytt nivå av åpenhet og brukerinvolvering, vil satsingen også aktivt bidra til å videreutvikle UiOs synlighet og relevans i det norske samfunnet.

Endelig vil UiO:Demokrati styrke UiOs posisjon internasjonalt, som et universitet som, med utgangspunkt i en potensielt banebrytende tverrfaglig tilnærming, bidrar aktivt til å utforske og løse noen av vår tids største samfunnsutfordringer. I dette arbeidet skal ikke UiO og academia arbeide alene, men nettopp tenke nytt rundt partnerskap og involvering. Til syvende og sist handler det ikke bare om å forandre forskningen og flytte forskningsfronten, men også om å bidra til å styrke og nyskape demokratisk kultur og praksis.

Ved å satse på UiO:Demokrati vil Universitetet i Oslo kunne posisjonere seg tydelig i et svært viktig forskningslandskap. Med et bredt og inkluderende perspektiv vil satsingen kunne trekke på sterke fagmiljøer ved alle fakultetene, og samtidig ha potensial for å utløse substansiell ekstern finansiering. UiO:Demokrati vil gi Norges eldste og viktigste universitet anledning til å vise vei på områder av avgjørende betydning for samfunnet og dets framtidige utvikling.